

Muhafazakâr Basının Modernizm, Bilim ve Teknolojiye Yaklaşımı: *Büyük Doğu* Örneği (1949-1959)

Ferda İdil Lostar

<https://orcid.org/0000-0002-2996-9558>

idilstr@gmail.com

Öz

1946 yılında çok partili sisteme geçiş ile birlikte Cumhuriyet Türkiye'si içerisinde kendini gösterme fırsatı bulan muhafazakâr siyaset anlayışı, Demokrat Parti'nin (DP) on yıllık iktidarı süresince çeşitli düşünürlerin katkılarıyla şekillenmiştir. DP'nin iç ve dış politikaları ile uyumlu biçimde gelişen bu yeni muhafazakârlık biçimi, erken Cumhuriyet dönemi muhafazakârlarında görülen uzlaşmacı ve sentezci yaklaşımdan farklı bir biçimde, temel değerlerini bir yaşam ve siyaset tarzı olarak hâkim kılmaya gayesi taşımıştır. Günümüzdeki mevcut sağ-muhafazakâr ideolojinin inşasında önemli rol oynayan isimlerden biri Necip Fazıl Kısakürek olmuştur. Çeşitli sağ siyasi hareketlerin ortak referans noktalarından biri olan Kısakürek'in düşünce sistemini anlamak, günümüz muhafazakâr siyasetini anlamlandırabilmek açısından da önem taşımaktadır. Bu çalışmada, Kısakürek ve kurucusu olduğu hareketin, *Büyük Doğu* dergisinde somutlaşan ve alanyazın içerisinde görece arka planda kaldığı düşünülen modernizm ve bilim-tekniğe dair görüşleri ile dönemin iktidar partisinin ve uluslararası siyasi konjonktürün bu görüşleri nasıl biçimlendirdiğine odaklanılmıştır. DP'nin iktidarı devraldığı dönem ile sınırlandırılan çalışmada, *Büyük Doğu* dergisinin Ekim 1949 ile Ekim 1959 yılları arasında haftalık olarak yayımlanan 105 sayısında yer alan "Ruh Nerede" ve "Müsbet İlimler" köşeleri, konuyla alakalı tematik yazılar ile "İdeolojya Örgüsü" isimli yazı dizisi söylem analizi yöntemiyle incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Necip Fazıl Kısakürek, *Büyük Doğu*, modernizm, muhafazakârlık, bilim.

•••••

Makale geliş tarihi: 30.12.2018 ■ Makale kabul tarihi: 2.9.2019

<http://ilefdergisi.org>

ilef dergisi ■ © 2019 ■ 6(2) ■ sonbahar/autumn: 307-328

Araştırma Makalesi ■ DOI: 10.24955/ilef.654023

Conservative Press' Approach on Modernism, Science and Technology: The Case of Büyük Doğu (1949-1959)

Ferda İdil Lostar

<https://orcid.org/0000-0002-2996-9558>

idilstr@gmail.com

Abstract

Conservatism, which had the opportunity to show itself in the Republic of Turkey under favour of the transition to a multi-party system in 1946, was shaped by the contributions of several ideologues during the ten-year rule of the Democratic Party (DP). This new form of conservatism, which developed in conformity with the DP's domestic and foreign policies, had the aim of making its core values dominant as a form of life and politics, unlike the conciliatory and synthesist approach seen in the conservatives of the early republican era in Turkey. One of the most important names among people who immensely contributed to the conservative ideology was Necip Fazıl Kısakürek. Comprehending the mentality of Kısakürek as a person who was referenced by various right-wing political movements is also crucial in terms of understanding today's conservative politics. In the light of these, this study focused on the perspectives of Kısakürek and his movement, *Büyük Doğu* (Great East), on modernism, science, and technology which were concretized in *Büyük Doğu* magazine, and how the ruling party and the global conjuncture in politics of the period shaped these views. In this context, "Where is the spirit?" and "Positive Sciences" columns, which appeared in 105 issues of *Büyük Doğu* magazine published weekly between October 1949–October 1959, related thematic articles and the article series named "Ideological Pattern" were examined by discourse analysis method.

Keywords: Necip Fazıl Kısakürek, *Büyük Doğu*, modernism, conservatism, science.

• • • • •

Received: 30.12.2018 ■ Accepted: 2.9.2019

<http://ilefdergisi.org>

ilef dergisi ■ © 2019 ■ 6(2) ■ sonbahar/autumn: 307-328

Research Article ■ DOI: 10.24955/ilef.654023

Türkiye’de muhafazakârlık, farklı dönemlerde farklı ideolojilere eklenmekle birlikte modernizm ile her zaman sorunlu bir ilişki içerisinde olmuştur. Bu sorunlu ilişkinin kurulduğu zamanlardan biri de kuşkusuz Demokrat Parti’nin (DP) iktidarda olduğu 1950-1960 arasındaki on yıllık süredir. DP iktidarı dönemindeki muhafazakârlığın modernizm ile olan ilişkisinin en iyi okunabileceği mecralardan biri 35 yıllık yayın hayatıyla *Büyük Doğu* dergisidir. Derginin kurucusu olan Necip Fazıl Kısakürek ise başta İslamcılık olmak üzere muhafazakâr ve milliyetçi yaklaşımlar ile toplumsal kimliğin oluşumuna etki eden önemli isimlerden biridir. Bu çerçeveden hareketle bu çalışmada, muhafazakârlık perspektifinden *Büyük Doğu* dergisinin ve Kısakürek’in modernizmi ele alış biçimlerine odaklanılmıştır.¹

İnsanlık tarihinin en büyük kırılma anlarından biri olarak görülen Sanayi Devrimi’nin İngiltere’de doğduğu 17. ve 18. yüzyıllar, yalnızca iktisadi üretim biçimlerinin ve sınıflararası ilişkilerin değil, bunlar üzerinden bütün bir toplumsal yapının da dönüşüme uğramasının başlangıcı olmuştur. Top-

•••

1 Bu çalışma 29-30 Kasım/1 Aralık 2017 tarihleri arasında Ankara’da düzenlenen 15. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi’nde sunulan “Muhafazakâr Basının Bilim ve Teknolojiye Yaklaşımı: Büyük Doğu Örneği (1949-1959)” başlıklı bildiri metninin geliştirilmiş hâlidir.

lumsal yapının bu denli sarsılışı, beraberinde bu yapıyı oluşturan düşünüş biçimlerinde de yeniliklere gidilmesini gerektirmiş ve Fransızların öncülüğünü yaptığı Aydınlanma Çağı ile birlikte o güne dek dinin egemenliği altında kalıplaşmış toplumsal fikir yapısının merkezine akıl kavramı oturtulmuştur. Kurucu ve dönüştürücü bir güç olarak insan aklını her şeyin önüne koyan Aydınlanma düşüncesi, bir diğer kırılma anı olarak tanımlanabilecek Fransız Devrimi'ne giden yolu da böylece açmıştır.

İlk olarak 16. yüzyılın birinci yarısında karşımıza çıkan modernizm hareketleri, 17. ve 18. yüzyıllarda gerçekleşen bu devrim hareketlerinin beraberinde getirdiği değerler çerçevesinde şekillenmiş; neticede, aklın ve bilimin ışığında ilerlemeyi öngören ve kendini skolastik düşüncenin karşısında konumlayan bir hâl almıştır.

Toplumsal, ekonomik ve siyasi alanlarda yaşanan bütün bu köklü değişimler, kaçınılmaz bir biçimde karşıtını da doğurmuş ve nihayetinde muhafazakârlık, Avrupa'da 17. ve 18. yüzyıllarda gerçekleşen Sanayi Devrimi ve Aydınlanma düşüncesinin öncülüğünü yaptığı Fransız Devrimi ile sarsılan geleneksel değerleri koruma çabası olarak ortaya çıkmıştır. Muhafazakâr düşünce sisteminin kurucu teorisyenlerinden Edmund Burke'un Fransız Devrimi'ne dair "Fransızlar asla cüret edilmemesi gereken bir şeyi yaparak kurucu aklın özentiliklerine kapılıp, bütün bir toplumu devlet gücünü kullanarak değiştirmeye kalkışmışlardı" (Burke'dan aktaran Özipek 2005, 87) şeklindeki sözleri, muhafazakârlık ile rasyonel aklı yücelten Aydınlanma felsefesinin karşıtlığını net bir biçimde ortaya koymaktadır. Yine de her ne kadar modernizm üzerine tartışmalar modernizm ve gelenekçilik olarak iki farklı kutup yaratma eğiliminde olsa da muhafazakârlığı salt modernizm ve değişim karşıtlığı olarak okumamak gerekir. Çünkü erken Cumhuriyet dönemi muhafazakârları tam da bu iki karşıtlığın arasında, geleneğe yaslanmış bir modernleşme peşinde olmuştur.

Osmanlı İmparatorluğu döneminde gerçek bir muhafazakâr oluşumdan bahsedilememekle birlikte, 1856 yılında ilan edilen Islahat Fermanı'na karşı gelen tepkiler ilk örneklerden sayılabilir. Fakat "var olanı koruma" şiarıyla güdülenen bir muhafazakârlık yaklaşımının, bir düşünce sistemi olarak gelişmesini sağlayan asıl itici güç, erken Cumhuriyet döneminde tek parti rejiminin geleneksel anlayışı tasfiye çabaları olmuştur. Modern Türkiye'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün, "efendiler, Türkiye Cumhuriyeti'ni tesis eden Türk halkı medenidir. Tarihte medenidir, hakikatte medenidir. Fakat ben sizin öz kardeşiniz, arkadaşınız, babanız gibi 'medeniyim' diyen Türkiye

Cumhuriyeti halkı, fikriyle, zihniyetiyle medeni olduğunu ispat ve izhar etmek mecburiyetindedir” (aktaran Lewis 1993, 268) sözlerinde kendini bulan medeniyet arzusu ve Kemalist devrimin modernleşme projesi dâhilinde geçmişle kurulan bağları koparmaya ve toplumsal bir dönüşüm gerçekleştirme dair girişimleri, muhalif kesimi muhafazakârlık çatısı altında toplamıştır. “Türk-gelenekçi muhafazakârlığının inşa yılları” (İrem 1997, 52) olarak ifade edilebilecek bu dönemde oluşmaya başlayan bu yeni Türk muhafazakârlığını, tepkisel bir oluşum olmasına rağmen, “reaksiyoner gericilik” olarak tanımlamak uygun olmayacaktır. Çünkü Kemalist rejim içerisinde doğup büyüyen bu akımın önde gelen isimleri modernizm ve Batılılaşma karşıtı olmamakla beraber, radikal bir dönüşüm yerine daha ihtiyatlı bir geçişi savunmuştur.

1946’dan sonra çok partili hayata geçiş ile birlikte şekillenen muhafazakâr anlayış, Murat Yılmaz’ın ifadeleri ile “hayatından memnun olmayan ve değiştirmeye gayret eden kitlelerin ve onların siyasi temsilcilerinin değişim söylemi ile bu insanların tutunma söyleminin dilemmasında teşekkül etmiş” (Yılmaz 2006, 7) olup bu dönemde Türk muhafazakârlığı, eskiye körü körüne bir bağlılıktan ziyade, kaçınılmaz ve gerekli görülen değişime temkinli bir yaklaşım hâlini almıştır.

Erken Cumhuriyet Döneminde Muhafazakâr Modernizmin Pozitivizme Yaklaşımı: Zahir ile Batını Uzlaştırma Çabası

Erken Cumhuriyet dönemi Türk muhafazakârları, 1921-1923 yılları arasında İstanbul’da on beş günde bir olmak üzere toplam 42 sayı olarak yayımlanan *Dergâh* dergisi etrafında bir araya gelmiştir. Yahya Kemal, Ahmet Hâşim, Abdülhak Şinasi, Yakup Kadri, Mustafa Şekip ve İsmail Hakkı Baltacıoğlu gibi önemli isimleri barındıran dergi, Bergsoncu bir felsefeyle yeni bir yaklaşım ortaya koymayı amaçlamıştır. Nazım İrem’in, “Cumhuriyetçi modernizm anlayışının siyasal ve kültürel sınırları içinde ve bizatihi yükselen modernist dalganın düzen felsefesi olma iddiası ile gelişen bir fikir hareketi” (İrem 1999, 141) şeklinde tanımladığı Türk Bergsonculuğu², “muhafazakâr modernlik” olarak adlandırılabilir hareketin felsefi zeminini oluşturmuştur. Bu “sentezci muhafazakârlar”, rejimle doğrudan çatışmaya girmekten kaçınmakla beraber, inkılabın ideolojisini oluşturmak amacıyla 1931 senesinde kurulan

•••

2 1859-1941 yılları arasında yaşamış ünlü filozof Henri Bergson, materyalizm karşıtı bir yaklaşımla akıl yerine metafiziği öne çıkarmış ve sezgiciliği sistemleştirmiştir. Necip Fazıl Kısakürek ve *Büyük Doğu* dergisi özelinde, Bergsonculuğun Türk muhafazakârlığına yansımaları hakkında daha detaylı bilgi için bkz. Sönmezer 2014.

Kadro dergisi yazarlarıyla da sıklıkla karşı karşıya gelmiş, pozitivist ve tarihsel materyalizme dayanan bir Kemalizm okumasına karşı çıkmışlardır.

Kadrocuların pozitivist, materyalist, rasyonalist ve tarih felsefesi bakımından ilerlemeci-evrensel yaklaşımlarının karşısında, muhafazakârların tarih, gelenek, ahlak ve sezgi eşliğinde ortaya koyduğu, “yerli ve milli” olmanın öncelendiği bir başka yaklaşım daha söz konusu olmuştur (Yıldız 2011, 192-194). “Baltacıoğlu’nun ‘ananeci’, Safa’nın ‘muhafazakâr’, Ağaoğlu’nun ‘şahsiyetçi’ ve Ülken’in ‘ahlakçı’ tezleri, siyasal akılcılık ve bilimcilik karştı bir eğilim olarak -kimi noktalarda Bergsoncu felsefeyle de çakışarak- ortak bir felsefi-siyasal zemin yaratmaya başlamışlardır” (İrem 1997, 60).

Çağdaş medeniyetler seviyesine ulaşmayı öncelikli hedef belirleyen Kemalizm, modernleşmeyi bütüncül bir süreç olarak ele almış, teknik imkânların gelişebileceği bir toplumun var olabilmesi için ekonomik, siyasal ve sosyal yapıda kapsamlı bir dönüşüm amaçlamıştır. Bu bağlamda söz konusu dönemde toplumun yeniden inşasında, geleneksel kimlikleri ve değerleri koruyan uzlaşmacı bir yaklaşım değil, her alanda kökten bir değişimi öngören radikal bir tutum hâkim olmuştur (Belge 1983, 260). Burada hedef, teolojik ve metafiziksel bir takım aşamalardan zorunlu olarak geçildikten sonra bunların geride bırakılması ve ardından akıl ile bilimi öne çıkararak pozitivist yaklaşımın egemen kılındığı bir toplum yapısına ulaşmaktır.

Teknik modernizmi kabul ederken siyasal ve kültürel modernizme temkinli yaklaşan modern muhafazakârların topyekûn bir modernizm ithaliyle suçladıkları Kemalizm ile olan problemlili ilişkileri de işte bu noktada başlamaktadır. Kemalizm’i Aydınlanma ve pozitivism felsefeleri ile özdeşleştiren modern muhafazakâr anlayış, Cumhuriyet’in pozitivist ve bilimci dünya görüşünün, tıpkı Batı’da olduğu gibi, ruhani ve ahlaki bir boşluğa, dolayısıyla da toplumsal bir yozlaşmaya sebep olacağını öne sürmüş, 20. yüzyılın ikinci yarısına doğru bilimsel ve teknik buluşların ilerlemesiyle bu tutum daha da belirgin hâle gelmiştir. Peyami Safa’nın, modernizm ve onun dayanağı olan pozitivismin modern toplumda yarattığı bunalımları aktarmayı amaçlayan (Akıncı 2008, 132-133) *Türk Düşüncesi* dergisindeki yazısı bu bakış açısını yansıtmaktadır:

(...) Bilhassa müsbet denilen ilimlerde determinizm prensibinin kesin bir hakikat halinden çıkışı, fizikte quanta ve rölative nazariyeleri, akıl şemalarıyla her şeyin izah edilebileceği inancını temelinden değiştiriyordu. XX’nci yüzyılın başında doğan büyük huzursuzluk, iki dünya harbinin de yıktığı ümitlerle birlikte, ilmin

ve aklın her şeyi izah ettikten başka, insan topluluklarına da ebedi barış ve düzen vereceği hayalini sürükleyip götürdü (Safa'dan aktaran Akıncı 2008, 137).

Öte yandan, Aydınlanma felsefesine karşı geliştirilen tepkiyle rasyonel aklın yerine tanrısal akli koyan Avrupa muhafazakârlığından farklı olarak erken Cumhuriyet dönemindeki muhafazakâr anlayış, İslam'ın akılcı yönünü ön plana çıkararak Aydınlanma düşüncesi ile arasında zıt bir ilişki kurmayı reddeder. Böylece muhafazakârlık, tekniğin ve bilimin gelişmesinin önünde bir engel olarak var olmaz, aksine onu teşvik eder. Bu yaklaşım en net olarak Safa'nın, "ilim akla, din imana, sanat hayale dayanır. Sahaları ayrıdır; birbirleriyle çatışmazlar" (1999, 144) sözlerinde kendini göstermektedir.

Rasyonel akli en tepeye koyan Aydınlanma felsefesine karşı getirilen eleştiriler, muhafazakâr görüşe hâkim olan anti-pozitivist yaklaşımın da temelini oluşturmaktadır. Daha önce de belirtildiği gibi erken dönem modern muhafazakârlar, insan akli ile tanrısal akıl arasında taban tabana bir zıtlık kurmamakla beraber, Sünni İslam geleneğinden gelen bir refleksiyle insan aklını kurucu bir unsur olarak yetersiz bulmaktadır. Bu nedenle pozitivism eleştirilerinde, salt akla dayalı olarak yapılacak değişikliklerin sebep olacağı sonuçları ortaya koyma çabaları göze çarpmaktadır.

Demokrat Parti Döneminde Muhafazakârlığın Dönüşümü

Türkiye'nin günümüzdeki anlamında muhafazakârlıkla³ asıl karşılaşması ise DP döneminde (1950-1960) gerçekleşmiştir. Liberal yaklaşımıyla öne çıkan DP'nin kuruluşu, tek parti döneminde kendine yer bulamayan muhafazakâr tepki ve taleplerin gün yüzüne çıkabilmelerine de zemin hazırlamıştır. Her ne kadar önceleri pek çok kesim tarafından Cumhuriyet Halk Partisi'nin (CHP) devamından ibaret bir parti olarak yorumlansa da DP'nin varlığı, Meclis içinde artık kaçınılmaz olan ayrışmaları da beraberinde getirmiştir. Böylece Kemalizme bağlı koparamayan erken dönem Türk muhafazakârlarının aksine temel değerlerini bir yaşam ve siyaset biçimi olarak sunan muhafazakârlık biçimi görünür olmaya başlamıştır (Aydın 2016, 290). Dahası, Tanzimat'tan Kemalizm'e dek süren modernleşme çabalarına bir karşılık veremeyen Anadolu halkı, DP'nin yönlendirmeleriyle modernleşme sürecine dâhil olmuş ve bu süreç, zorunlu bir muhafazakârlaşmayı da beraberinde getirmiştir. "Modernleşme ile gelen muhafazakârlık", her ne kadar kendi içinde çelişkili görünse de bu, DP'nin sanayileşme hamleleri sonucu hızlanan köyden kente

3 Burada muhafazakârlık, Ömer Çaha'nın ifadesiyle "değişimi reddedici, statükocu bir yapı" olarak ele alınmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Çaha 2001.

göçün ve nihayetinde merkez sağ siyaset politikalarının bir sonucu olarak gerçekleşmiştir. Hasan Ufuk Aktaşlı'ya göre DP'yi iktidara getiren güç, Kemalist modernleşmeye tepkili muhafazakâr Anadolu halkı değildir. Zira o yıllarda halk, Müslüman olmakla beraber, muhafazakâr bir yönetim biçimine kavuşma arzusuyla hareket etmemiştir. Aksine, çok daha edilgen bir biçimde, muhafazakârlaştırılma yoluyla sisteme eklenmiştir (Aktaşlı 2011, 152).

Geleneksel değerlerden kopmadan mecburi bir Batılılaşmayı öngören hâkim anlayışın, sonraları merkez sağın ideolojisi hâline gelecek olan Türk-İslam sentezine evrilmesi sürecinin tohumları da bu dönemde atılmıştır. Yine bu dönemde, “yeni anlayışın sonucu olarak İslam, milliyetçilik ve modernite sentezini yapmaya çalışan bir aydın tipolojisi” (Dönmez 2011, 42) olarak Kısakürek ve Nurettin Topçu gibi isimleri görmek mümkündür. Bu yıllarda Türk sağı tarafından en çok rağbet gören yayınlar ise *Çınaraltı*, *Sebilürreşad* ve bu çalışmada konu edilen *Büyük Doğu* olmuştur.

Muhafazakâr Modernizme Radikal Bir Soluk: Necip Fazıl Kısakürek

Muhafazakâr ve İslamcı kesimin önde gelen kanaat önderlerinden olan ve “siyasal İslamcılığın söylemi ve içeriğinde olgunlaşmayı sağlayan” (İnceoğlu 2009, 47) Kısakürek'in muhafazakârlığı, gerek kendinden öncekiler gerekse kendi dönemindekilerden oldukça farklıdır. Sert dili, uzlaşmaz tavrı ve İslamcı dünya görüşü ile Türk muhafazakârlığını yeni bir boyuta taşıyan Kısakürek, fikriyatını, kurucusu olduğu *Büyük Doğu* dergisi üzerinden ortaya koymayı ve yaymayı amaçlamıştır.

“Hakka ve yeni bir dünya görüşüne bağlı Müslüman Türklerin gazetesi” (Nisan 2015, 193) olma iddiasıyla yola çıkan *Büyük Doğu*, 17 Eylül 1943'ten başlayarak günlük, haftalık ve aylık 16 devre ve 512 sayı hâlinde, kesintili olarak, 5 Haziran 1978'e kadar yayın hayatını sürdürmüştür. *Büyük Doğu* dergisi, kurucusu olan Kısakürek'in haricinde Ziya Şakir, Mahmut Yesari, Reşat Ekrem Koçu, Nurullah Berk, Hilmi Ziya Ülken, Mehmet Faruk Gürtunca, Sûphi Nuri İleri, Hüseyin Cahit Yalçın, Nizamettin Nazif, Nejat Muhsinoğlu, Peyami Safa, Şükrü Baban, Burhan Belge, Kazım Nami, Salih Zeki, Tevfik Fikret, Özdemir Asaf, İskender Fikret, Kenan Harun, Salah Birsal, Mehmet Turhan, Sait Faik gibi isimleri de içeren geniş bir yazar kadrosu barındırmasına rağmen, “ortak bir zihin dünyasından ya da ortak bir proje olmaktan ziyade salt Kısakürek'in zihin dünyasının, fikirlerinin, dini ya da ahlaki inançlarının ve gelecek tasavvurunun ürünü” (Üstün 2011) olmuştur. Nitekim, dergideki

pek çok yazı esasında Kısakürek'e ait olup "Adıdeğmez", "Adını Vermeyen Profesör", "Ahmet Abdülbaki", "B. D.", "Be. De.", "Büyük Doğu", "Büyük Doğu Cemiyeti", "Dedektif X Bir", "Eski Sözcü", "Fa.", "F. K.", "Garipoğlu", "Gözcü", "Ha. A. Ka.", "Kılıçoğlu", "Lâedri", "M. Sarıçizmeli", "Mürid", "Müstensih", "Ne-Fe-Ka", "Nüktedan", "Ö-Ö.", "Özcü", "Sözcü", "Ş. Ü." ve "Şahs-ı Meçhul" gibi çeşitli müstear isimlerle yayınlanmıştır (İslamcı Dergiler Projesi, t.y.).

Büyük Doğu'nun tirajına dair kesin bilgi olmamakla birlikte, Kısakürek'in Adnan Menderes'e yazdığı mektuplardan, günlük gazete olarak çıktığı 1956 senesinde yaklaşık 20 bin civarında basıldığı anlaşılmaktadır (Karaca 2009, 109-116). Bu dönemde, DP'nin yayın organı olan *Zafer* gazetesinin 40 bin ve bir başka DP taraftarı gazete olan *Havadis*'in 30 bin tirajı (Yetim 2006, 195) olduğu göz önüne alındığında birçok kez kapatılan, yayın biçimi, süresi ve yazar kadrosu defalarca değişen *Büyük Doğu*'nun bu tirajı, Kısakürek'in Menderes'ten ödenek talep ederken cesaretlendiricisi olmuştur.

"Siyasi-Edebi Haftalık Mecmua" olarak tanıtılan dergi, salt edebi bir yayın olmanın ötesinde, İslamcı-muhafazakâr görüş hâkimiyetinde bir karşı tarih yazımının da gerçekleştiği bir yayın görevini üstlenmiştir. Cumhuriyet'in ilerici reformlarına cephe alan *Büyük Doğu*, kendinden önceki dönemin muhafazakâr geleneğinden farklı olarak daha radikal bir konumdan geçmişe seslenir. Modernleşme hamlelerini kötü bir Batılılaşma taklidi olarak yorumlayan Kısakürek, bu girişimlerin köksüz, yabancılaşmış ve özünden koparılmış bir Türk toplumu yaratacağını ileri sürer. Burada eleştiri getirilen kesim yalnızca Cumhuriyet'in kurucu kadrosu değil, Tanzimat'tan bu yana süregelen reformların uygulayıcıları ve destekleyicileridir.

Her ne kadar sonraları, özünde maddi destek beklentisine dayalı ve neredeyse tek taraflı bir ilişkiye dönüşecek olsa da Kısakürek-Menderes yaklaşımının temelinde de bu ortak CHP karşıtlığı yatmaktadır (Karaca 2009, 21). Başlangıçta, DP'yi CHP ile "aynı kök ve ana gövdeye bağlı bir muvazaa partisi" (1975, 293) olarak tanımlayan Kısakürek'in, sonraları Menderes'i adeta bir kurtarıcı gibi görerek *Büyük Doğu*'yu emrine sermesinde, kendi ifadesiyle, "Halk Partisi rejimini yekûn hâlinde ele almak ve temelinden devirmek" (1994, 222) gayesi bulunmaktadır. Kısakürek, "dünyaya İslam gözlüğünden bakan ve davasına Menderes'i kazanmak isteyen gazete" (1994, 230) olarak tanımladığı *Büyük Doğu*'yu, aynı zamanda, "Türkiye'nin muhtaç bulunduğu ruh imarını gerçekleştirecek yegâne güç" (1994, 222) konumuna yerleştirir.

Büyük Doğu'da Modernizm ve Pozitivizm Eleştirisi

Kısakürek, *Büyük Doğu*'da kaleme aldığı "İdeocya Örgüsü" isimli yazı dizisinde ıslahçıları, kendi deyimiyle "reformacılar"ı, "biçare idrak bünyesi" (Büyük Doğu 1949a, 2)⁴ şeklinde tanımlar. Arada kalmış olan bu hareketler, ne var olandan tamamen kurtulabilmekte ne de yeni olanı tamamen özümseyebilmektedir. Ona göre Tanzimat "şaşkın ve kısır", Meşrutiyet "daha az şaşkın fakat çok daha idraksiz" reform hareketleriyken Cumhuriyet, Batı'yı kökten benimsemeye kalkışarak reformculuğu bozmuştur. "Dinsizler ile dindarlar arasında bir köprü" olarak tanımladığı bu "yeni devrin reformacıları", aklı ve fen bilimlerini öne çıkararak şeriat hükümlerinin geçersiz kılındığı, peygambersiz ve kitapsız bir din tasarlamak niyetindedir (Büyük Doğu 1949a, 2).

Erken Cumhuriyet dönemi modern muhafazakârlarında görülen anti-pozitivist tutum, *Büyük Doğu*'da da belirgin biçimde karşımıza çıkmaktadır. Pozitivizmin aklı yücelten yaklaşımına karşılık Kısakürek, "İdeocya Örgüsü"nde, insan aklının sınırını "hiçbir şeyi anlamayacağını anladığı yer" (Büyük Doğu 1949b, 2) olarak belirler. Onun tahayyül ettiği gerçek mümin, akla set çekmemekle beraber, reformcular gibi her hususu akla bağlamaz ve sahip olduğu sınırlı aklı, dinin emrinde bir hayat sistemi inşa etmekte kullanır.

Müspet bilgileri, kısaca "aklın istismar hakkı" (Büyük Doğu 1950a, 2) olarak tanımlayan Kısakürek, esasında bu hakkın bizzat İslam'ın malı olduğunu ve insanı diğer mahlûklara hâkim kılan Kur'an tarafından müminlere emredildiğini öne sürmektedir. "İdeocya Örgüsü" yazı dizisinde yer alan Başyücelik Devleti⁵ programının ikinci maddesi konuyla ilgili şöyle der: "Batı'nın ruhtan mahkûm müsbet bilgilerinin taklide değer hiçbir yönünün bulunmadığı ortaya çıkarılacak ve küçüklük ukdesi kökünden kazanacak; mevcut Garp bilgileri ise çabucak ve vazifelileri idam cezası altında erişmeye memur ve mecbur eden bir disiplinle Türk'e mal edilecektir" (Büyük Doğu 1954d, 2). Bu süreçte, İslami temsil kadrosunun, Rönesans'ı kavrayamamasıyla ilim dünyasında Batı'ya kaptırdığı liderliğin kazanılması ise ancak "çıldırtacak veya öldürecek derecede haşin bir manevi cendere içinde sıkı sıkı" (Büyük Doğu 1950a, 2) da olsa gerçekleşecek bir öğrenim sonucunda mümkün olacaktır.

•••

4 Atıftaki Büyük Doğu, Kısakürek'in kullandığı takma isimdir.

5 Kısakürek'in ideal devlet olarak tasavvur ettiği Başyücelik Devleti, başında bir Başyüce'nin ve Yüceler Kurultayı'nın bulunduğu ve Ruhçuluk, Ahlakçılık, Milliyetçilik, Şahsiyetçilik, Cemiyetçilik, Keyfiyetçilik, Nizamcılık, Müdahalecilik ve Sermayede Tahdit (sınırlama) ilkelerine bağlı bir ütopya devletidir. *Büyük Doğu*'da, "İslam İnkılabı" olarak da ifade edilmiştir.

Bergson'un, "akıl en geniş nezaret ufku, kendi hiçliğini kavramak ve kendi kendisini tahrir etmiş" (Büyük Doğu 1949b, 2) sözlerine verdiği referansla Batı'nın İslamiyet'in getirdiği ezeli hakikate binlerce yıl sonunda dahi varamadığını ileri süren Kısakürek, sert bir Batı materyalizmi eleştirisi de getirir. "Müsbet bilgiler bir taraftan Batı'nın dünya fatihliğini sağlarken öbür taraftan da kendi kendisine hâkimiyetini, ruhi hegemonyasını alt üst etti ve onu çırpınan ruhuna dayanak arayan dışı ziynetli ve içi harap bir dev hâline getirdi" (Büyük Doğu 1959b, 2) diyerek Batı medeniyetinin ruhani bir buhran yaşamakta olduğunu öne sürer. Bu buhran, dergi kapaklarında "Ruh Olmayan Yerde Makine Ezer" (Büyük Doğu 1950b), "Putlaştıran Makine: Putunun Esiri ve Mahkûmu Olan Garb Ona Hükmedecek Ruh Nizamı Arıyor" (Büyük Doğu 1950c), "Medeniyetler: Kurtarıcımızı Bekliyoruz" (Büyük Doğu 1951a), "İnsan; O Meçhul Vücudunu Didikleye Didikleye Ruhunu Unuttular" (Büyük Doğu 1951b), "Yıkılmaya Mahkûm Medeniyet: Maddeden Başka Payandası Kalmayan Garp" (Büyük Doğu 1951c) gibi başlıklarla da çokça resmedilmiştir.

Dergi kapaklarında ve içeriğinde sıklıkla "makineleşmiş insan" betimlemesi ve eleştirisi yer alsa da Kısakürek makineleşmeye değil, bu yolla gelen esarete karşıdır. Ona göre makine bizzat yapılmadığı ve dışarıdan getirildiği sürece makineleşmek esarettir. "Garbın Şark'a yüklediği makine ve müsbet bilgiler esaretinden sıyrılmak, ancak o esaretin içinden geçmekle mümkün" (Büyük Doğu 1954c, 2) diyerek çareyi Batılı makine ve müsbet bilgilerin kopulanmasıyla değil, onların fikriyatına ve ruhiyatına sahip olmakta görür. Ona göre maddeyi fethetmek için gereken güç, yine Doğu'nun kendi ruhundan gelen ahlak ve dünya görüşü olacaktır. Batı'nın çoktan makineleşmiş olan insanı için ise ufukta dahi görünmeyen kurtarıcı İslam'dır. Fakat Batı, "makineyi ve aleti emrine vereceği ruhi nizam, ahlak ve iman kutbundan mahrum" olması sebebiyle ilelebet bu buhrana mahkûm kalacaktır (Büyük Doğu 1959c, 2).

Kısakürek, "İdeolocya Örgüsü" yazı dizisinde yer alan "Doğunun Ucuzculuğu" ve "Batının Ucuzculuğu" isimli yazılarında Doğu'nun Batı eliyle Batı'nın ise kendiliğinden bir ucuzculuğa ve çürümeye tutulduğunu ileri sürer. Ona göre Friedrich Hegel'in başlatıcısı olduğu Batı ucuzculuğu, Engels ve Marx'ın "ucuz, kaba ve köksüz" planları olan tarihsel materyalizm yoluyla ve Albert Einstein'ın muazzam dehasını maddenin istismarında kullanmasıyla gelişmiştir (Büyük Doğu 1954b, 2). Kendi rönesansını çoktan yaşamış ve şimdilerde bir tür rehavete düşmüş olan Doğu âleminde ise "Doğu'yu kaybetmiş, Batı'yı da bulamamış yarı münevverler" in bir tarafı olduğu gibi reddetmesi ve diğer tarafı olduğu gibi kabul etmesiyle bugünkü ucuzculuk ortaya çıkmıştır. Bu durumdan Batı'yı sorumlu tutan Kısakürek'e göre üniversitelerden

hukuka, siyasetten edebiyata dek hâkim olan bu ucuzculuktan vazgeçmedikçe kurtuluş mümkün olmayacaktır (Büyük Doğu 1954a, 2).

Sıklıkla öze dönüşün gerekliliğine vurgu yapan Kısakürek, Dedektif X Bir mahlasıyla kaleme aldığı bir yazısında şöyle der:

Ey Türk uyan! Arada bir uyandırılmak bahanesiyle büsbütün yatırıldığın asırlık uykudan kalk. Avrupalılaştırmak, medenileşmek, muasırlaşmak gibi sana bu gayenin hakikat ve hâkimiyetini değil de yalanını ve mahkûmiyetini aşıl原因an bütün dolandırıcı tertiplerin bayılıcı gazlarından silkin. İrzını, ruhunu, şahsiyetini ve mukaddesatını yutmak isteyen tarihi cereyan ve tesirlerin kaynağını ve kahramanlarını iyice tanı. Tedbirlerini al ve kurtul (Dedektif X Bir 1949, 3).

Fakat burada kastedilen öz, ne Orta Asya Türkleri ne de yozlaşmanın başlangıcı olarak gördüğü Kanuni Sultan Süleyman (Kısakürek 2012, 75) ile diğer reformcu padişahları kapsayan Osmanlı İmparatorluğu'dur. Öz, yani Kısakürek'in "asr-ı saadet"i, anlaşılmadığını öne sürdüğü II. Abdülhamit'in dönemidir. Günümüz sağ-muhafazakâr siyasetinin de sıklıkla referans verdiği II. Abdülhamit'in önemi, "Cumhuriyet'e duyulan tepkinin tarihsel bir yol haritası veya pusula edinme ihtiyacı"ndan (Mert 2008, 127) ileri gelmiş olup, II. Abdülhamit'e yönelik gerçekleştiği ileri sürülen "mason komplosu" iddiaları, yalnızca Tanzimat ile başlayan modernleşme hareketlerine değil, Cumhuriyet devrimlerine gösterilen karşı duruşun da esas noktasını oluşturmaktadır.

Büyük Doğu'da Bilim ve Teknoloji

Derginin tematik köşelerinde yer alan bilim ve teknoloji yazılarına bakıldığında, yazar isimleri ve konular oldukça çeşitlilik göstermekle beraber, bakış açısında genel bir tutarlılık hâkimdir. Çalışma kapsamında incelenen "Müspet İlimler Sanat Olunca" başlıklı köşede, 1949'da Prof. Salih Murat Uzdilek ve 1950'de Dr. Haluk Nurbaki fen bilimleri alanında teolojik bir söylemle süslenmiş, teknik ve görece nesnel metinler yayımlamıştır. 1954'e gelindiğinde ise "Müspet İlimler" adını alan köşede Kısakürek, Prof. Ş. Ü. mahlasıyla özelde Einstein genelde maddecilik üzerine yazılar yazmıştır. Yine aynı dönemde Ord. Prof. Dr. Mustafa Şekip Tunç, "Ruh Nerede?" isimli bir yazı dizisi kaleme almış ve amipler, beyin, ruh gibi konuları incelediği yazılarında ruhun nerede olduğu sorusuna cevap aramıştır. Ruhun, "her şeyde ve bütün kâinatta" (Tunç 1954, 8) olduğu çıkarımıyla sona eren bu yazı dizisinde de dergide yer alan diğer bilimsel yazılarda olduğu gibi metafiziksel bir yaklaşım göze çarpmaktadır.

İslamcı bakış açısını korumakla birlikte bilime dair nesnel bilgilerin verildiği ve derginin geri kalanının aksine oldukça yumuşak bir üsluba sahip olan bilim ve teknoloji makalelerinin dili, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) uzay çalışmaları üzerine birden sivrileşir. Soğuk Savaş yıllarında uzaya füze fırlatan SSCB'nin bu denemeleri "İlim Maskeli Siyasi Palavra" (S.M.E. 1959, 13), "Füze Hikayesinin İçyüzü" (Ord. Prof. S. 1959, 13) ve "Peyk ve Füze Yarışı" (Levitt 1959, 13) başlıklarıyla "Müspet İlimler" köşesinde yer bulmuştur. SSCB'nin bu çalışmalarını küçümseyen ve yalanlayan bir yaklaşımla Amerika Birleşik Devletleri (ABD) yanlısı bir tutumun dikkat çektiği bu yazılarda, S.M.E. mahlaslı yazar, "bu bir masala [...] bu bir ilmi palavraya benziyor" diyerek SSCB'nin esasında bir "oyun" oynadığını ve Amerikalıların bu denemelerden zaten haberdar olduğunu iddia etmiş, yine de Amerikalılara yaklaşmanın bu oyuna alet olmak yerine onun "maskesini yırtmak, manasızlığını belirtmek" olduğunu yazmıştır. Bu yazıdan bir hafta sonra yayımlanan, Ord. Prof. S. mahlaslı yazarın kaleme aldığı "Füze Hikayesinin İçyüzü"nde ise Sputnik'in⁶ gerçekten uzaya fırlatıldığı artık kabul edilmiş ve "Batılılar ile Sovyetler" arasında bir mukayeseye gidilmiştir. Sovyet füzesinin motor gücü bakımından Amerikalılara üstün olmasına rağmen hedefi tutturmada "başarısız ve beceriksiz" ve bu nedenle "caka ve palavra"dan ibaret olduğu dile getirilmiştir. "Moskova'dan yola çıkacak bir füzenin Washington'u bulup bulamayacağını kestiremeyiz ama aynı kuvvetle atılabilirse Washington'tan hareket edecek füze mutlaka Moskova'yı havaya uçuracaktır" sözleriyle sona eren yazı, söz konusu anti-komünizm olduğunda derginin Amerikan taraf-tarlığını net bir biçimde ortaya koymaktadır. Nitekim, Amerikalı gökbilimci Israel Monroe Levitt'in misafir yazar olarak kaleme almış olduğu "Peyk ve Füze Yarışı" isimli makale boyunca da Amerika'nın SSCB'ye üstünlüğü ispatlanmaya çalışılmıştır. Büyük Doğu, SSCB'nin bu hamlesinden o denli rahatsız olmuştur ki bu durum dergi kapağına da "Boşlukta Aya Değil İnsanların Ruh Boşluğuna Atılan Rus Füzesi" (Büyük Doğu, 1959d) başlığıyla yansımıştır.

Büyük Doğu'da Batı Kavramı ve "Yabancılar"

Büyük Doğu'nun daha ilk sayısından itibaren, Kısakürek'in fikirleri doğrultusunda şekillenmiş bir Doğu-Batı ayrımı dikkat çekmektedir. "*Büyük Doğu'nun* kucakladığı ve bütünleştirdiği Şark, vatan sınırları dışında herhangi bir ırk ve coğrafya planına bağlı değildir. Biz, *Büyük Doğu'yu*, vatanımızın bugünkü ve

•••

6 Dünyanın ilk yapay uydusu olan Sputnik 1, 4 Ekim 1957'de Sovyetler Birliği tarafından uzaya fırlatılmış ve başarılı bir biçimde yörüngeye yerleşmiştir. Sputnik'in fırlatılışı, aynı zamanda, SSCB ve ABD arasındaki teknolojik rekabeti kızıştıran uzay yarışının da başlangıcı olmuştur.

yarınki sınırlarıyla çevrili bir ruh ve keyfiyet planında arıyoruz. O, kendisini, mekân kadrosunda değil, zaman çerçevesinde gerçekleştirecek dava” (Büyük Doğu 1959a, 2) diyen Kısakürek, bu iki kutbun Doğu tarafının temsilcisi olarak gördüğü Türkiye’ye, Osmanlı İmparatorluğu’nun mirasçısı olarak ayrı bir önem ve Büyük Doğu idealini gerçekleştirme vazifesi atfeder (Çoban 2015, 75). Öte yandan, coğrafi olmadığı belirtilen bu ayrımın Batı tarafının temsilcileri ise çoğu kez Avrupa milletleri, Sovyetler Birliği ve illet olarak nitelendirildiği modernizm ve Batılılaşmanın başlatıcısı olarak gördüğü Yahudi toplumu olmuştur.

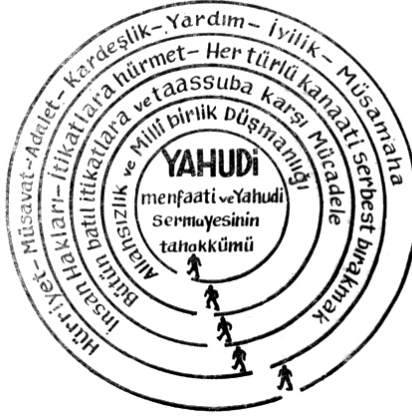
Yahudi karşıtlığı, *Büyük Doğu*’nun yayın hayatı boyunca son derece istikrarlı biçimde işlemiş olduğu birkaç ana meseleden biridir. 1952’de, *Büyük Doğu*’nun günlük gazete olarak yayımlandığı zamanlarda, Beyoğlu’ndaki bir mason locasından elde edilen belgelerin ortaya döküldüğü ve ülkenin kimi önde gelen isimlerinin masonluğunun ifşa edildiği sayı sonrasında *Büyük Doğu*, Menderes’in baskısı neticesinde, “Tünele Giriyoruz” başlıklı bir yazı ile yayınına ara verdiğini ilan eder (Karaca 2009, 34). Yeni devrenin başlamasıyla birlikte Kısakürek’in Yahudi karşıtlığı, artık üst makamları rahatsız etmeyecek biçimde, ülke sınırlarının dışına ve ülke içinde DP’ye muhalif olan kesimlere yönelmiştir.

Tanzimat ile başlayıp Meşrutiyet’le devam eden ve Milli Mücadele’nin neticesinde Cumhuriyet’in ilanına varan süreci basitçe “Yahudi komplosu” olarak nitelendiren Kısakürek’in anti-semitist düşüncelerinden bilim dünyası da payını almıştır. Dergide iki sayı boyunca yer alan “Büyük Doğu Akademiası: Yahudilik Meselesi” başlıklı yazı dizisi, Kısakürek ile birlikte profesörlerin ve âlimlerin de yer aldığı 15 kişi arasında geçen farazi bir sohbeti konu edinmektedir. Kendi bakış açılarıyla Yahudilik tarihinin özetlendiği bu yazıda Spinoza, Schopenhauer, Durkheim, Bergson, Freud, Einstein ve Marx gibi isimlerin ahmak olmamakla beraber “bozguncu, ümit kırıcı ve ideal körletici” olduğu savunulmakta, Yahudiler arasından Platon, Kant, Pasteur gibi kahramanların değil, “defetist”⁷ isimlerin çıktığına dikkat çekilmektedir (Karakurt 1954a; 1954b, 16-18).

•••

7 “Defetist” terimi, İngilizce bir kelime olan “defeatist” kelimesinden türetilmiş olup “yenilgiyi kabul eden, bozguncu” olarak dilimize çevrilmiştir. Ancak burada terim, Einstein’ın atom bombasını icadı ve Marx’ın komünizm ideolojisi gibi örneklerle “insanlığa zarar veren” anlamında kullanılmıştır.

Bu şekli anlamak, Yahudiliği anlamaktır:

"Büyük Doğu Akademiyası: Yahudilik Meselesi." *Büyük Doğu* 8 (7): 16-18, Haziran 18, 1954.

Batı'nın olduğu gibi kopyalanmasına karşı çıkan *Büyük Doğu*, milliyetçi bir refleksle geliştirilmek istenen alanlarda yabancı uzmanlardan yararlanılmasını da sıklıkla eleştirmiştir. Derginin önde gelen yazarlarından Mustafa Müftüoğlu'nun aşağılık kompleksinin bir sonucu olarak nitelendirdiği "ecnebi mütehasısılık" üzerine yazdıkları, genel olarak *Büyük Doğu*'nun konuya bakışını yansıtmaktadır. Modernleşme hamlelerini öze uyarlamak yerine salt bir kopyalama hareketi olarak yorumlayan Müftüoğlu, "fen" ile "saf ilim ve güzel sanatlar" şeklinde ikili bir ayırım yapmış, "saf ilim ve güzel sanatlar bir milletin kendi ruhi kaynaklarında pınarlaşır" diyerek bu alanlarda yabancı uzmanların bulunmasına şiddetle karşı çıkmış, bu uzmanların, "kalıplaşmış, donmuş ve ruhi alakalarını kaybetmiş fen şubeleri"nde kullanılmasını ise mazur görmüştür (1949, 11).

"İdeology Örgüsü" yazı dizisinde "Başyücelik Emirleri" başlığı altında konuya değinen Kısakürek de kendi ütopyası olan Başyücelik Devleti'nde "bir iş, meslek veya ilimde ustalık sahibi olan gayr-i müslim şahıs" olarak tanımladığı ecnebi mütehasısı yasaklamıştır:

[...] Memleketin talimi ve tatbiki her sahasında ecnebi mütehasısı yasaktır. Ecnebi mütehasısın tarifi, bir iş, meslek veya ilimde ustalık sahibi olan gayr-i Müslim şahıstır. Sadece ve fenni ve tatbiki sahalarda bir dereceye kadar tahammülü kabil olan ecnebi mütehasısı, bilhassa saf ilim ve sanat sahasında iki başlı bir felaket telakki ediyoruz. Şöyle ki, ecnebi mütehasıs, bize hiçbir bilgiyi mal etmeyeceğine karşılık, ilim perdesi altında ruhumuzu sistemle bozmaya memurdur. Tarihimizde, inkılap abidelerini bile ecnebi mütehasıslara yaptırın devrin bu milleti

müstemlekeleştirmekten başka gaye gütmeyici ruhunu ifadede bu misal, azami derecede parlaktır (Büyük Doğu 1950d, 2).

Görüldüğü üzere yabancı uzmanların varlığına fenni ve tatbiki sahalarda bir dereceye kadar müsamaha gösterilirken saf ilim ve sanatta ise varlıkları felaket olarak yorumlanmıştır. Tek parti kadrosunun milli olma iddiası, inkılabı yabancılara yaptırmakla eleştirilmiş ve Kısakürek, çözümü Batı'yı içimize sokmak yerine, "mukaddes bir hırsız ruhiyle onun (Avrupa'nın) harimine girip her şeyini devşirmek" (Büyük Doğu 1950d, 2) olarak sunmuştur.

Derginin, "düşmanca" tabir edilebilecek bu sert eleştirilerinin, söz konusu Amerika olduğu zaman yumuşaması ise dikkat çekicidir. Tek parti döneminde dergi kapaklarına sıklıkla yansıdığı üzere (Kılıç 2017, 144) bir toplumsal yozlaşma ve ahlaksızlık kaynağı olan ABD imgesinin, yavaş yavaş yerini bir kurtarıcıya, sığınacak bir limana bırakmasında DP-ABD ilişkilerinin etkili olduğunu söylemek mümkündür. Zira İkinci Dünya Savaşı sonrası yakınlaşmaya başlayan Türkiye-ABD ilişkileri, DP döneminde daha da artmış ve iktidarının ilk yıllarında Amerika tarafından yapılan maddi destekler, DP'nin ülke içindeki imajını güçlendirmiştir. Kore Savaşı'na asker gönderilmesi, yabancı yatırımcıyı ve sermayeyi teşvik kanunlarının çıkarılması ve İncirlik Üssü'ne onay verilmesi gibi icraatlarıyla DP, ABD tarafındaki yerini sağlamlaştırmaya ve bu yardımların sürekliliğini sağlamaya çalışmıştır.

Çaha'ya göre bu karşılıklı ilişkilerin arkasındaki itici güç ise Türkiye'nin iç dinamiklerinden ziyade, kendisinden bağımsız gelişen, bambaşka bir kriz olmuştur. Zira ABD ile SSCB arasında 1947'de başlayan ve dünyayı iki bloka bölen Soğuk Savaş'ta, blokun Batı tarafını temsil eden Amerika'nın SSCB'ye karşı en önemli silahlarından biri din olmuştur. "Tanrı Amerika'yı Korusun" ve "Tanrıya Güveniriz" gibi sloganlarla siyasallaştırılan din, Amerikan iç siyasetine nüfuz ederken Sovyet Bloku'na yakın ülkelerde de aynı politika uygulanmaya çalışılmıştır (Çaha 2005, 479). Bu bağlamda, DP'nin Arapça ezan ve dini radyo yayınlarına yönelik yasakları kaldırması gibi faaliyetleri, İslami bir yönetim biçimini tesis etmekten ziyade, dinin siyasallaşmasına hizmet etmiştir. Ancak neticede yapılanlar, İslami kesimin takdirini ve övgüsünü toplamış, Menderes'in bu cenah gözündeki konumunu çok daha yükseklerle taşımıştır. Öyle ki 1950 seçimleri öncesinde DP'den hiçbir umudu olmayan Kısakürek, Menderes'i, "evvala o bir Anadolu çocuğudur, Makedonya istikametinden gelme bir devşirme değildir; sonra tam bir aile reisi tipidir; en sonra ise, babadan oğula meşru ölçülerde zengindir" (aktaran Çoban 2015, 75) diyerek övmekte, Menderes'in İzmir İl Kongresi'nde "Müslümanlığın bütün icaplarının yerine getirileceği" (Meydan 2013, 202) vaadini verdiği konuşma-

sına⁸ cevaben “böyle bir sözü, hem de bugünkü şartlar içinde söyleyebilecek Başbakanın kölesi olduğumuzu söylemekten şeref duyarız... Tekrar ediyoruz; Partinize, siyasi muhitinize, kabinenize, tezatlarınıza ve hatıra gelen ve gelmeyen her şeyinize rağmen en saf ve halis tarafından azat kabul etmez köleliğimizi kabul buyurunuz” (Kısakürek 1951, 2) demektedir.

DP’nin gerek resmi ilanlar gerekse örtülü ödenekten yardımlar⁹ ile desteklemekte olduğu Kısakürek (Duman 2016, 142), iç politikada olduğu gibi dış politikada da Menderes’in yanında olmuş, DP-ABD ilişkisini ve Sovyet komünizminin tek panzehirinin ABD olduğunu şu sözlerle savunmuştur:

Bugün dünya, milletlerin oluş istikameti ve tekevvün hakkı bakımından iki vâhide ayrılmıştır. Sonunda kaba ve basit iki vâhid... Ya Amerikayı tutacaksınız, ya Sovyet Rusyayı; ya demokrasiyi, ya komünizmayı... En küçük Amerikan aleyhtarlığı, hangi zaviyeden olursa olsun, Sovyetleri desteklemek diye anlaşılır.

Halk Partisi devrinden beri, mutlak ve mecburi Amerikan siyasetini tutmak, Türkiye hesabına biricik doğru yol... Buna şüphe yok (Kısakürek 1959, 1).

Öte yandan Kısakürek, “tek doğru yol” olarak tanımladığı Amerika’nın ve Amerikancılığın toplumsal etkilerini, “başınızı kaldırıp büyük şehirlerde şöyle bir halimize bakacak olursanız, Amerikanizm denilen âfetin, kılığımızda, meşrebimizde, üslubumuzda, edamızda bizi kendimizden ne kadar uzaklara götürdüğünü, yahut götürmek istediğini sezersiniz. Mekteplerimize, gençlerimize, züppelerimize, zevk-u safa hayatımıza; ve oradan müesseselerimize, bütün müesseselerimize dikkatle bakınız yeter” (Kısakürek 1959, 1) sözleriyle eleştirmeye de devam etmiştir.

Sonuç

Necip Fazıl Kısakürek özelinde ve Büyük Doğu genelinde yapılan araştırmada, Büyük Doğu ideolojisinin modernizme bakışının erken Cumhuriyet

•••

8 Menderes’in, 3 Şubat 1951 tarihli DP İzmir İl Kongresi’nde sarf ettiği, çokça tartışılan sözlerinin tamamı şöyledir: “Şimdiye kadar baskı altında bulunan dinimizi baskıdan kurtardık. İnkılap softalarının yaygaralarına ehemmiyet vermeyerek ezanı Arapçalaştırdık. Türkiye bir Müslüman devlettir ve Müslüman kalacaktır. Müslümanlığın bütün icapları yerine getirilecektir” Ayrıntılı bilgi için bkz. Kısakürek 1994, 216.

9 27 Mayıs 1960 darbesi sonucu gerçekleşen Yassıada Yargılamaları’nda, Kısakürek’e ve *Büyük Doğu* dergisine örtülü ödenekten 147 bin lira aktarıldığı anlaşılmıştır. “Davamın baş hakkı olarak aldığım ve bunu iftiharla ilan ettiğim” sözleriyle iddiaları kabul eden Kısakürek, yardım paralarını “İslami gayeye yol bulabilmek için” almış olduğunu savunmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Kısakürek 1994.

dönemi muhafazakârlarıyla benzerlik taşıdığı dikkat çekmektedir. Gerek anti-pozitivist yaklaşımları gerekse milliyetçilik vurgularıyla benzeşen her iki hareket de inkılabın kurucu kadrosunu milli olmamakla ve yozlaşmaya sebebiyet vermekle eleştirmişlerdir. Fakat Kısakürek'in, seleflerinden farklı olarak sentezci bir modernizmden ziyade Doğu'nun kendi ruhundan çıkacak ve yine kendi ruhuna göre şekillenecek bir reform anlayışı olduğu görülmektedir. Milli ve dini bir karaktere sahip olması beklenen bu ıslahlar sonucunda Doğu'nun hak ettiği liderliği Batı'nın elinden alması öngörülmüştür. Özünde bu liderlik kavgasının bulunduğu tartışmalar Büyük Doğu'da, Kısakürek'in kalemine uygun şekilde, oldukça sert ve provakatif bir dille yer almıştır.

Yayımlanan ilk sayısında, "Büyük Doğu bir mefkûrenin ismidir. Büyük Doğu, doğuş hadisesinin ismiyle beraber şarka da işaret. Şu kadar ki Büyük Doğu'nun işaret ettiği Şark, Türk vatanının sınırları dışında herhangi bir coğrafya planını kucaklamıyor" (Büyük Doğu 1943, 2) diyerek kastedilen Doğu'yu Türkiye ile sınırlayan Kısakürek'in, modernizm üzerinden Batı'ya getirdiği ağır eleştirilerinin asıl hedefinin esasında bütün bir Batı değil, Avrupa devletleri ve Yahudiler olduğu, kötücül olmakla suçlanan Batı medeniyetinin özellikle DP iktidarı döneminde kurulan yakın ilişkiler ve anti-komünist yaklaşımı sebebiyle ABD'yi kapsamadığı göze çarpmaktadır. Dolayısıyla incelenen dönemde, dergide genel olarak Batı'nın Amerika ile değil, Avrupa ile özdeşleştiği ve dahası ABD'nin taraf olduğu tartışmalarda Amerikan yanlısı bir tutum izlendiği görülmüştür. Dönemin başbakanı Menderes'in ve iktidardaki DP'nin ABD yanlısı ve SSCB karşıtı dış politikası göz önüne alındığında bu durum daha anlaşılır olacaktır. Menderes'e olan hayranlığını yazılarında ve mektuplarında sıklıkla dile getiren ve örtülü ödenekten pay aldığı bilinen Kısakürek'in, DP politikalarına paralel bir tavır benimsemesi açıklanabilir bir durumdur.

Modernizm ile pozitivism üzerinden Cumhuriyet'e ve Batı medeniyetine getirilen eleştirilerdeki sert tutum, derginin tematik köşelerinde yer alan bilim ve teknoloji yazılarında pek görülmemektedir. Burada daha yumuşak bir üslupla teknik bilgiler verilmiş ve sıklıkla Kur'an ayetleri referans gösterilerek din ile bilim arasında bir bağ kurulmaya çalışılmıştır. Bu tutumun istisnasının SSCB'nin füze denemesi olması da yine derginin Amerikan yanlılığının bir işareti olarak yorumlanabilir.

Tanzimat'tan bu yana süregelen süreçte çokça rastladığımız "Batı'nın ilmini alıp ahlakını almama" tartışmaları, muhafazakâr ideolojinin moderniteye bakışında da sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Immanuel Wallerstein'in

teknolojik modernite ile özgürleşme modernitesi arasında yaptığı ayırım¹⁰, bu tartışmalardaki hâkim görüşü özetler niteliktedir. Buna göre muhafazakârlar, iktisadi ve toplumsal denetim mekanizmalarını güçlendirecek teknolojik gelişmeleri desteklerken “siyasal liberalizm ve parlamenter demokrasi ilkelerine dayanan özgürleştirici moderniteye” (İrem 2011, 29) kuşkuyla yaklaşmış, hatta çoğu zaman karşı çıkmışlardır.

Materyalizm sebebiyle Batı'nın ruhani bir bunalımda olduğunu sıklıkla vurgulayan Büyük Doğu, bu buhrandan kurtuluşun tek çaresi olarak İslam'ı görmüştür. Bu anlayışa göre İslam yalnızca buhrana düşmüş Batı'nın değil, kendisiyle beraber yok etmeye çalıştığı Doğu'nun da kurtarıcısı olacaktır. Yol gösterici olarak Büyük Doğu Hareketi'ni işaret eden Kısakürek, kurtuluşun tek yolunu ise milli ve dini bir devletin varlığında bulmuştur.

•••

10 Wallerstein, yapısökümcü bir yaklaşımla ele aldığı “modern” kavramının, birbirine zıt iki anlamı içinde barındırdığını iddia eder. Bunlardan ilki, sürekli yenilik ve ilerlemeye işaret eden, yüksek teknoloji ile iç içe olan *olumlu* çağrışımlı modernliktir. Alt sınıfların peşinde koştuğu, milyonların ulaşmaya can attığı modernizmin maddi yüzüdür. İkincisi ise “Orta Çağ karşıtı olmak” gibi çok daha az maddiyatçı bir içeriği olan, çoğu zaman *olumsuz* çağrışımlı bir modernliktir. Ancak insanı özgürleştiren bütün klasik devrimler, doktrinler, davalar ve anayasalar bu modernitenin zaferidir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Wallerstein 2009, 472.

Kaynakça

- Akıncı, Mehmet. 2008. "Türk Muhafazakâr Düşüncesinde Cumhuriyet Dönemi Hâkim Modernleşme Anlayışı Eleştirisinin Bir Boyutu Olarak Anti-Pozitivist Tutum ve Bu Tutumun Kaynağı." *Muhafazakâr Düşünce: Cumhuriyet Modernleşmesi Kopuş mu Süreklilik mi?* 5 (18): 125-46.
- Aktaşlı, Hasan Ufuk. 2011. "Türk Muhafazakârlığı ve Kemalizm: Diyalektik Bir İlişki." *Doğu Batı: Türk Muhafazakârlığının Eleştirisi* 14 (58): 147-63.
- Aydın, Furkan. 2016. "Muhafazakârlık ve Demokrat Parti'nin 1950-1954 Dönemi Muhafazakâr Politikaları." Yüksek lisans tezi, Adnan Menderes Üniversitesi.
- Belge, Murat. 1983. Cumhuriyet Döneminde Batılılaşma. *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi* içinde, Cilt 1. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Büyük Doğu, 1943. "Büyük Doğu." *Büyük Doğu* 1 (1): 2, Eylül 17, 1943.
- Büyük Doğu. 1949a. "İslam İnkılabı: Reformacılar." *Büyük Doğu* 5 (1): 2, Ekim 14, 1949.
- Büyük Doğu. 1949b. "İslam İnkılabı: Gerçek ve Derin Müminde Akıl." *Büyük Doğu* 5 (9): 2, Aralık 9, 1949.
- Büyük Doğu. 1950a. "İslam İnkılabı: Müsbet Bilgiler." *Büyük Doğu* 5 (23): 2, Ağustos 25, 1950.
- Büyük Doğu. 1950b. "Ruh Olmayan Yerde Makine Ezer." *Büyük Doğu* 5 (29), Ekim 6, 1950.
- Büyük Doğu. 1950c. "Putlaştırılan Makine: Putunun Esiri ve Mahkûmu Olan Garb Ona Hükmedecek Ruh Nizamı Arıyor." *Büyük Doğu* 5 (33), Kasım 3, 1950.
- Büyük Doğu. 1950d. "Başyücelik Emirleri: Ecnebi Mütahhasıs." *Büyük Doğu* 5 (39): 2, Aralık 15, 1950.
- Büyük Doğu. 1951a. "Medeniyetler: Kurtarıcımızı Bekliyoruz." *Büyük Doğu* 5 (42), Ocak 5, 1951.
- Büyük Doğu. 1951b. "İnsan; O Meçhul Vücutunu Didikleyle Didikleyle Ruhunu Unuttular." *Büyük Doğu* 5 (43), Ocak 12, 1951.
- Büyük Doğu. 1951c. "Yıkılmaya Mahkûm Medeniyet: Maddeden Başka Payandası Kalmayan Garp." *Büyük Doğu* 5 (51), Mart 9, 1951.
- Büyük Doğu. 1954a. "Doğunun Ucuzculuğu." *Büyük Doğu* 8 (3): 2, Mayıs 21, 1954.
- Büyük Doğu. 1954b. "Batının Ucuzculuğu." *Büyük Doğu* 8 (4): 2, Mayıs 28, 1954.
- Büyük Doğu. 1954c. "İdeolocya Örgüsü: Doğunun Yolu." *Büyük Doğu* 8 (5): 2, Haziran 4, 1954.
- Büyük Doğu. 1954d. "İdeolocya Örgüsü: Program." *Büyük Doğu* 8 (7): 2, Haziran 18, 1954.
- Büyük Doğu. 1959a. "Büyük Doğu Nedir?" *Büyük Doğu* 10 (2): 2, Mart 13, 1959.
- Büyük Doğu. 1959b. "İdeolocya Örgüsü: Batıyı Anlamak Davası." *Büyük Doğu* 10 (9): 2, Mayıs 1, 1959.
- Büyük Doğu. 1959c. "İdeolocya Örgüsü: Batıda Buhran." *Büyük Doğu* 10 (16): 2, Haziran 19, 1959.

- Büyük Doğu. 1959d. "Boşlukta Aya Değil İnsanların Ruh Boşluğuna Atılan Rus Füzesi." *Büyük Doğu* 10 (30), Eylül 25, 1959.
- Çaha, Ömer. 2001. *Dört Akım Dört Siyaset*. İstanbul: Zaman Kitap.
- Çaha, Ömer. 2005. "Ana Temalarıyla 1980 Sonrası İslami Uyanış." *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: İslamcılık* 6: 476-93.
- Çoban, Funda. 2015. "İslamcılığın Fikri Taşıyıcısı Olarak Türkiye Siyasi Hayatında Necip Fazıl." *Mülkiye Dergisi* 39, no. 3: 59-87. <https://dergipark.org.tr/download/article-file/1111>. Erişim tarihi 10 Temmuz 2019.
- Dedektif X Bir. 1949. "Uyan!" *Büyük Doğu* 5 (7): 3, Kasım 25, 1949.
- Dönmez, Rasim Özgür. 2011. "Adalet ve Kalkınma Partisi: İslamcılıktan Post-Kemalist Bir Anlatıya Doğru." *Doğu Batı: Türk Muhafazakârlığının Eleştirisi* 14 (58): 37-59.
- Duman, Doğan. 2016. "Demokrat Parti'nin İslami Gazete ve Dergilerle İlişkisi (1946-1960)." *Tarih Okulu Dergisi* 9, no. XXV: 127-54. <http://dx.doi.org/10.14225/Joh848>. Erişim tarihi 10 Temmuz 2019.
- İnceoğlu, Efecan. 2009. "Türkiye'de İslamcılığın Siyasal Evrimi." Yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi.
- İrem, Nazım. 1997. "Kemalist Modernizm ve Türk Gelenekçi-Muhafazakârlığının Kökenleri." *Toplum ve Bilim* 74 (Güz): 52-101.
- İrem, Nazım. 1999. "Muhafazakâr Modernlik, 'Diğer Batı' ve Türkiye'de Bergsonculuk." *Toplum ve Bilim* 82 (Güz): 141-79.
- İslamcı Dergiler Projesi. t.y. "Müstear İsimler Listesi." Erişim tarihi 12 Temmuz 2019. <https://katalog.idp.org.tr/mustear-listesi>.
- Karaca, Alaattin. 2009. *Necip Fazıl Adnan Menderes İlişkisi*. Ankara: Lotus Yayınları.
- Karakurt, Hakkı. 1954a. "Büyük Doğu Akademyası: Yahudilik Meselesi." *Büyük Doğu* 8 (7): 16-18, Haziran 18, 1954.
- Karakurt, Hakkı. 1954b. "Büyük Doğu Akademyası: Yahudilik Meselesi." *Büyük Doğu* 8 (8): 16-18, Haziran 25, 1954.
- Kılıç, Kürşat. 2017. "1945-1960 Yıllarında Türkiye'de ABD İmgesi (Amerikalılaştıran Türkiye)." Yüksek lisans tezi, Kilis 7 Aralık Üniversitesi.
- Kısakürek, Necip Fazıl. 1951. "Başbakana Hitap!" *Büyük Doğu* 5 (48): 2, Şubat 16, 1951.
- Kısakürek, Necip Fazıl. 1959. "Amerika, Dünya ve Biz." *Büyük Doğu* 10 (20): 1, Temmuz 17, 1959.
- Kısakürek, Necip Fazıl. 1975. *Bâbü'lî*. İstanbul: Büyük Doğu Yayınları.
- Kısakürek, Necip Fazıl. 1994. (1970). *Benim Gözümde Menderes*. İstanbul: Büyük Doğu Yayınları.
- Kısakürek, Necip Fazıl. 2012. (1985) *Hesaplaşma*. İstanbul: Büyük Doğu Yayınları.

- Levitt, Michael. 1959. "Peyk ve Füze Yarışı." *Büyük Doğu* 10 (6): 13, Nisan 10, 1959.
- Lewis, Bernard. 1993. *Modern Türkiye'nin Doğuşu*. Çeviren Metin Kıratlı. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Mert, Nuray. 2008. "Cumhuriyet Tarihini Yeniden Okumak." *Doğu Batı: Cumhuriyetçilik* 11 (47): 123-38.
- Meydan, Sinan. 2013. *Başbakan R. Tayyip Erdoğan'ın Tarih Tezlerine El-Cevap*. Ankara: İnkılap Kitabevi.
- Müftüoğlu, Mustafa. 1949. "Şahsiyetçilik Davamız: Ecnebi Mütehassıs." *Büyük Doğu* 5 (8): 11, Aralık 2, 1949.
- Nisan, Fatma. 2015. "Kadro ve Büyük Doğu Dergilerinin Cumhuriyet Sonrası İnkılapları Çerçevesinde Modernleşmeye Bakış Açıları ve Basın İlişkileri." *Selçuk İletişim* 8, no. 4: 187-214. <https://dergipark.org.tr/download/article-file/178246>. Erişim tarihi 11 Temmuz 2019.
- Ord. Prof. S. 1959. "Füze Hikâyesinin İcyüzü." *Büyük Doğu* 10 (2): 13, Mart 13, 1959.
- Özipek, Bekir Berat. 2005. *Muhafazakârlık: Akıl, Toplum, Siyaset*. Ankara: Kadim Yayınları.
- Safa, Peyami. 1999. (1976). *Din, İnkılâp, İrtica*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- S.M.E. 1959. "İlim Maskeli Siyasi Palavra." *Büyük Doğu* 10 (1): 13, Mart 6, 1959.
- Sönmezer, Burak. 2014. "Necip Fazıl Kısakürek'in Düşünsel Hayatı (1923-1950)." Doktora tezi, Ankara Üniversitesi.
- Tunç, Mustafa Şekip. 1954. "Ruh Nerede?". *Büyük Doğu* 8 (4, 5, 6, 7 ve 8. Sayılar): Mayıs 6-8, Haziran 25-28, 1954.
- Üstün, Nazan. 2011. "Büyük Doğu Mecmuası'nın Siyasal Analizi." Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi.
- Wallerstein, Immanuel. 2009. (1998). *Liberalizmden Sonra*. Çeviren Erol Öz. İstanbul: Metis.
- Yetim, Fahri. 2006. "Ulus ve Zafer Gazetelerinin Karşılaştırmalı İncelemesi (1957-1960)." Doktora tezi, Ankara Üniversitesi.
- Yıldız, Aytaç. 2011. "Kuruluş Sürecinde Cumhuriyet Muhafazakârlığı: Peyami Safa'nın Kemalizm Yorumu." *Doğu Batı: Türk Muhafazakârlığının Eleştirisi* 14 (58): 191-211.
- Yılmaz, Murat. 2006. "Takdim." *Muhafazakâr Düşünce: Avrupa'da ve Türkiye'de Muhafazakârlık* 3 (9-10): 7-8.